

UDK: 32.019.5

Sardor NURALIYEV,
Andijon davlat pedagogika instituti mustaqil tadqiqotchisi
E-mail: ssnuraliyev@gmail.com

ADPI professori A.Egamberdiyev taqrizi asosida

SIYOSIY PARTIYALAR MAFKURASI: FALSAFIY TAHLIL

Аннотация

Ushbu maqolada siyosiy partiyalar mafkurasidagi o'zgarishlarga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillar har tomonlama tahlil qilinadi. Shuningdek, siyosiy partiyalar mafkurasini o'zgarishining ko'p qirrali tabiati, ichki partiyaviy munosabatlardan tortib global tamoyillar va jamiyatdagi qadriyatlar transformatsiyasigacha bo'lgan omillar o'zaro bog'liq yoritiladi.

Kalit so'zlar: mafkura, siyosiy partiya, fraksiya, mafkuraviy bo'linish, progressiv, konservativ, erkinlik.

ИДЕОЛОГИЯ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ: ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Аннотация

В данной статье всесторонне анализируются внутренние и внешние факторы, влияющие на изменения в идеологии политических партий. Также раскрывается многогранная природа трансформации партийной идеологии, где взаимосвязано освещаются такие элементы, как внутрипартийные отношения, глобальные тенденции и преобразование общественных ценностей.

Ключевые слова: идеология, политическая партия, фракция, идеологическое разделение, прогрессивный, консервативный, свобода.

IDEOLOGY OF POLITICAL PARTIES: A PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Annotation

This article provides a comprehensive analysis of the internal and external factors influencing ideological changes within political parties. It also highlights the multifaceted nature of ideological transformation, emphasizing the interconnectedness of intra-party dynamics, global trends, and shifts in societal values.

Keywords: ideology, political party, faction, ideological division, progressive, conservative, freedom.

Kirish. Siyosiy partiya mafkurasini partiyaning faoliyati, siyosati va maqsadlarini boshqaradigan e'tiqod va qadriyatlar tizimini o'z ichiga oladi. Bu mafkura partiyaning o'ziga xosligi va vazifasining asosi bo'lib, siyosiy tashkilotlarning jamiyat muammolariga munosabatini belgilaydi.

Siyosiy partiyalardagi mafkuraviy o'zgarishlar jarayoniga partiyaning o'ziga xosligini va saylovchilar uchun jozibadorligini shakllantiradigan ichki omillar sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Bu o'zgarishning asosiy jihati mafkuraviy nutqning izchilligidir, chunki partiyalar o'z a'zolariga mos keladigan uzviy g'oyalarni ifoda etishlari lozim. Bunday g'oyalarning samaradorligi ko'pincha kuchli partiyaviy tashkilot va rahbariyatning barqarorligi bilan oshadi, bu esa o'z navbatida saylovchilar orasida ishonch va barqarorlikni mustahkamlaydi.

Bu jarayon partiyaning e'lon qilingan qadriyatlarini a'zolarining tasavvurlariga moslashtirish orqali amalga oshiriladi; har qanday nomuvofiqlik partiyaning obro'siga putur yetkazadigan soxta brendning paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Ushbu ichki dinamika shuni ko'rsatadiki, siyosiy partiyaning mafkuraviy moslashuvchanlik qobiliyati uning tashkiliy yaxlitligi va xabarlarining haqiqiylikiga bog'liq.

Siyosiy partiyalar mafkurasini o'zgartirishda, siyosiy tuzilmalarining yo'nalishi va qadriyatlarini strategik shakllantirishda partiya a'zolari va quyi harakatlarning ta'siri hal qiluvchi ahamiyatga ega. Partiya a'zolarining faol ishtiroki bilan kuchaygan ommaviy harakatlar ko'pincha tarkibiy guruhlarining o'zgaruvchan talablarini aks ettiradi. Bu esa o'z navbatida partiya rahbarlarini o'z mafkurasini qayta ko'rib chiqishga va moslashtirishga undaydi. Shu sababli, mafkuraviy yangilanish va o'zgarishlarda quyi bo'g'in faollari bilan

partiyaviy tuzilmalarning o'zaro aloqasi muhim ahamiyat kasb etadi.

Partiya fraksiyalari va mafkuraviy bo'linishlarning vujudga kelishi va rivojlanishi siyosiy partiyalar mafkurasining shakllanish yo'nalishini belgilashda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ularning ham dinamik rivojlanishiga, ham parchalanish ehtimoligiga ta'sir ko'rsatadi. Bu ichki bo'linishlar ko'pincha jamiyatdagi keng ko'lami ixtiloflarni aks ettiradi, chunki fraksiyalar partiya tuzilmasi doirasida ta'sir va hokimiyat uchun kurashadi.

Adabiyotlar tahlili. Mavzu bo'yicha olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlar saylov natijalari partiya mafkurasini o'zgartirishning asosiy mexanizmi hisoblanishi va saylovchilarning istaklari hamda partiya dasturlari o'rtasidagi dinamik aloqani aks ettirishini ko'rsatmoqda.

Siyosiy partiyalardagi mafkuraviy o'zgarishlarni o'rganish ko'pincha bu tuzilmalaridagi o'zgarishlarni harakatga keltiruvchi mexanizmlar haqida muhim ma'lumotlarni ochib beradi. Masalan, Indoneziyadagi islomiy siyosiy partiyalarning inqirozi mafkuraviy tamoyillarni amaliy dasturlarga aylantira olmaslik qonuniylik va saylov kuchining pasayishiga olib kelishini ko'rsatadi. Islomiy siyosiy partiyalar masalasi g'oyat murakkab bo'lib, aksariyat demokratik davlatlarda diniy tusdagi partiyalar taqiqlangan bo'lsa, diniy ulamolarning ta'siri cheklangan bo'lmaydigan darajada yuqori bo'lgan davlatlarda bu institutlar saqlanib qolgan. Bunday sharoitda diniy aqidalar bilan demokratik qadriyatlarini uyg'unlashtirish kabi murakkab vaziyatda qoladi.

Saylov natijalari partiyaning mavjud mafkurasini va saylovchilarning o'zgaruvchan talablari o'rtasidagi

nomuvofiqlikni ko'rsatganda, partiyalar ko'pincha o'z ahamiyatini va saylovchilar qo'llab-quvvatlashini qayta tiklash uchun sezilarli mafkuraviy o'zgarishlarni amalga oshiradi. Bu holat saylovchilar sodiqligini saqlab qolishga urinayotgan partiyalar o'z siyosati va g'oyalari jamoatchilik kayfiyatiga moslashtirishga majbur bo'lganida yaqqol ko'rinadi. Bunday moslashuvning amalga oshirilmasligi saylovlardagi muvaffaqiyatning pasayishiga yoki, eng yomon holda, siyosiy chetlashishga olib kelishi mumkin.

Siyosiy partiyalar mafkurasining o'zgarishiga keng ijtimoiy-siyosiy manzarani shakllantiruvchi tashqi omillar sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Masalan, globallashuv jarayoni davlatlar o'rtasidagi o'zaro aloqadorlikni kuchaytiradi, bu esa siyosiy partiyalarni o'z g'oyalari xalqaro me'yorlar va amaliyotlarga moslashtirish zaruratini tug'diradi. Bundan tashqari, Yevropa Ittifoqi singari millatlararo tashkilotlarning roli tashqi omillarning milliy siyosiy kun tartibiga qanday ta'sir o'tkazishi mumkinligini ko'rsatadi. Yevropa Ittifoqining "transmilliy ta'sir kuchi" (TNPO) deb ataluvchi salohiyati bu ta'sirni aks ettiradi, chunki davlatlar ko'pincha Yevropa Ittifoqi qoidalari va talablariga mos keluvchi kelishuvlar bo'yicha muzokaralar olib borishga majbur bo'ladi. Shunday ekan, mafkuraviy o'zgarishlarni chuqur anglab yetish uchun tashqi ta'sirlar bilan ichki partiyaviy jarayonlarning o'zaro aloqasini o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijalar va muhokama. Jamoatchilik fikri va partiya mafkurasini o'rtasidagi o'zaro ta'sir siyosiy partiyalar mafkuralarining o'zgarishini tushinishda muhim omil hisoblanadi. Demokratik davlatlar rivojlanib borgan sari, partiyalar saylovchilarning o'zgaruvchan kayfiyatlari va talablariga tobora ko'proq javob berishga majbur bo'lmoqda, chunki jamoatchilik fikri ko'pincha partiyalar yo'nalishi va siyosat yo'lini belgilovchi ko'rsatkich vazifasini o'taydi. Bu javobgarlik dolzarb ijtimoiy-iqtisodiy masalalar va madaniy o'zgarishlar ta'siri ostida shakllanadigan, ayniqsa populistik harakatlarning kuchayishida yaqqol ko'zga tashlanadigan jo'shqin mafkuraviy muhitni yuzaga keltirishi mumkin. An'anaviy partiyalardan ko'ngli to'lmagan fuqarolar ko'pincha populizmga moil bo'lib, ularning muammolarini bevosita hal qilish va dalariga ishonib qoladilar. Bu esa partiya dasturlarining tubdan o'zgarishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, madaniy qarshilik nazariyasiga ko'ra, asosiy qadriyatlardagi o'zgarishlar saylovchilar xulq-atvoriga sezilarli ta'sir ko'rsatib, progressiv siyosat va konservativ kayfiyatlar o'rtasidagi mafkuraviy tafovutni kuchaytiradi.

Madaniy qarshilik nazariyasi (Cultural Backlash Theory) zamonaviy jamiyatlarda yuz berayotgan mafkuraviy o'zgarishlarni izohlashga qaratilgan muhim nazariy yondashuvlardan biri hisoblanadi. Unga ko'ra, jamiyatda liberal va postmaterialistik qadriyatlarning tez sur'atda ommalashuvi, ayniqsa, yoshlar, shahar aholisi va ta'limli qatlamlar orasida keng tarqalishi an'anaviy, konservativ qadriyatlarga sodiq bo'lgan qatlamlarda ma'lum bir qarshilik kayfiyatini vujudga keltiradi. Bu qarshilik holati – faqat shaxsiy yoki axloqiy nuqta nazar bilan cheklanib qolmasdan, siyosiy xulq-atvor, ovoz berish tendensiyasi va jamoatchilik fikridagi keskinliklar orqali ham namoyon bo'ladi. Boshqacha aytganda, qadriyatlardagi transformatsiya fuqarolarning siyosiy afzalliklarini qayta shakllantiradi. Progressiv qadriyatlar tenglik, ijtimoiy adolat, erkinlik va global yondashuvlarga asoslangan bo'lsa, konservativ qadriyatlar an'ana, milliylik, diniy qadriyatlar va ijtimoiy tartibni ustuvor deb biladi.

Madaniy qarshilik, ayniqsa, globallashuv, migratsiya, gender tengligi va LGBT huquqlari kabi masalalar ijtimoiy diskurs markazida bo'lgan jamiyatlarda kuchliroq namoyon bo'ladi. Bu holatda, qadimiy qadriyatlar va yangi g'oyalar o'rtasidagi to'qnashuv ijtimoiy ongda "biz" va "ular" kabi ikki

qarama-qarshi mafkuraviy qutbni yaratadi. Bunday jarayonlar jamiyatda siyosiy muvozanatni buzishi, ijtimoiy hamjihatlikka ta'sir qilishi va radikal kayfiyatlarini kuchaytirishi mumkin.

O'zbekiston kabi qadriyatlar o'ziga xosligiga tayangan mamlakatlarda ham bu nazariyaning belgilari kuzatilishi mumkin. Yoshlar orasida global tendensiyalarga intilish, raqamli madaniyatni qabul qilish, gender tengligi va shaxsiy erkinliklarga oid yondashuvlar ommalashayotgan bir paytda, katta yoshdagi aholi va konservativ qatlamlarda milliy an'analar, diniy qadriyatlar va ijtimoiy tartibni ustuvor deb bilish holati saqlanib qolmoqda. Bu ikki qatlam o'rtasidagi qarashlar farqi jamiyatda muayyan mafkuraviy keskinlikni keltirib chiqaradi. Natijada, saylov jarayonlarida, siyosiy platformalarda va jamoatchilik muhokamalarida ham ayrim qarama-qarshiliklar yuzaga keladi.

Zamonaviy ommaviy axborot vositalari, ayniqsa populizm va radikal o'ng partiyalar sharoitida, siyosiy partiyalar mafkurasining o'zgarishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli platformalarning keng tarqalishi an'anaviy siyosiy muloqotni o'zgartirib, rahbarlarga asosiy ommaviy axborot vositalarini chetlab o'tgan holda saylovchilar bilan to'g'ridan-to'g'ri muloqot qilish imkonini berdi. Bu o'zgarish hissiy jihatdan kuchliroq nutqni rivojlantirib, haqiqatdan keyingi paradigma tobora ommalashayotgan muhitni yaratdi, chunki rivoyatlar haqiqiy ma'lumotlarni tobora ko'proq soyada qoldirmoqda.

Ijtimoiy harakatlarning siyosiy partiyalar mafkurasiga ta'siri siyosiy manzarani o'zgartirishda muhim omil hisoblanadi. Tarixan ijtimoiy harakatlar mafkuraviy o'zgarishlarning harakatlantiruvchi kuchi bo'lib, chekka guruhlariga mansub odamlarning tashvish va intilishlarini ifodalab, ularning talablariga mos keladigan siyosiy islohotlarni ilgari surgan. Masalan, fuqarolik huquqlari yoki iqtisodiy adolatni himoya qiluvchi harakatlar ko'pincha siyosiy partiyalarni o'z dasturlarini saylovchilarning o'zgarib borayotgan qadriyatlariga moslashtirish uchun majbur qiladi.

Iqtisodiy elita hukmronligi nazariyasi kabi nazariy asoslar tashkiliy guruhlar, ayniqsa biznes manfaatlarini ifodalovchi guruhlar davlat siyosati muhokamalarida ustunlik qilishini va shu orqali siyosiy partiyalarning mafkuralariga ta'sir ko'rsatadi. Biroq, muvaffaqiyatli ijtimoiy harakatlar bu hukmronlikni muvozanatga keltirishi va jamiyatning kengroq qarashlarini siyosiy muloqotga kiritilishini ta'minlashi mumkin. Natijada, ijtimoiy harakatlar va partiya mafkuralari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tushunish quyi darajadagi sa'y-harakatlar yanada inklyuziv boshqaruvni rivojlantirish uchun siyosiy fikrlarni qanday o'zgartirishi mumkinligini ochib beradi. Oxir-oqibat, ijtimoiy harakatlar va partiya mafkuralari o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tushunish quyi darajadagi sa'y-harakatlar yanada inklyuziv boshqaruvni rivojlantirish uchun siyosiy narrativni qanday o'zgartirishini ko'rsatib beradi.

Siyosiy partiyalar mafkuralarining o'zgarishini tushunish uchun iqtisodiy o'zgarishlar va ularning g'oyaviy oqibatlari o'rtasidagi murakkab aloqani anglash juda muhimdir. Kapital to'planishi va bozor dinamikasidagi o'zgarishlar kabi iqtisodiy siljishlar siyosiy partiyalar harakat qiladigan mafkuraviy maydonga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Siyosiy kuchlar iqtisodiy bosimga javob berar ekan, ularning mafkuralari ko'pincha zamonaviy ijtimoiy voqelik va sinf pozitsiyalarini aks ettirish uchun o'zgaradi. Misol uchun, turli siyosiy harakatlarning shakllanishi iqtisodiy tuzilmalar ta'sirida kuchli darajada yuz bergan, bu esa turli mafkuralar o'rtasida to'qnashuvlar va hamkorliklarga olib kelgan.

Xulosa. Siyosiy partiyalar mafkurasining o'zgarishi turli ijtimoiy, siyosiy va ommaviy axborot vositalari omillarining ta'sirida kechadigan murakkab va dinamik jarayondir. Butun insho davomida ko'rsatilganidek, g'oyaviy

o'zgarishlar va siyosiy proektivizm mexanizmlari o'rtasidagi o'zaro ta'sir partiyalarning o'zgaruvchan sharoitlarga moslashish jarayonida o'z mafkuraviy asosini saqlab qolishga intilishini namoyon etadi.

Huquqiy va institutsional tizimlar siyosiy partiyalar mafkuralarini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'lib, ularning muayyan jamiyatdagi rivojlanishi va moslashuvchanligiga ta'sir ko'rsatadi. Bu tizimlar nafaqat siyosiy tashkilotlarning faoliyat doirasini belgilaydi, balki mafkuraviy o'zgarishlarni rag'batlantiruvchi yoki to'xtatuvchi mexanizm sifatida ham xizmat qiladi.

Populizmning yuksalishi an'anaviy partiyaviy tuzilmalar va mafkuralarni sezilarli darajada izdan chiqarib, demokratik amaliyotlarni qayta baholashni taqozo etdi. Misol uchun, Sharqiy Markaziy Yevropada populistik harakatlar etno-millatchilikni avtoritar siyosat bilan samarali uyg'unlashtirib, Vengriya va Polsha kabi mamlakatlarda

demokratik institutlar va fuqarolik erkinliklarining yemirilishiga olib keldi. Bu o'zgarishlar tarixiy transformatsiyani ko'rsatmoqda: unda shakllangan partiyalar saylovchilarning hissiy ehtiyojlariga chuqur mos keladigan populistik chaqiriqlarga javob berishda qiynalmoqda.

Siyosiy partiyalar mafkurasining o'zgarishiga turli xil dinamik omillar, jumladan partiya ichidagi jarayonlar, tashqi bosimlar va texnologik yutuqlar ta'sir ko'rsatadi. Siyosiy partiyalar mafkurasidagi o'zgarishlar mexanizmlarini anglash uchun mafkuraviy transformatsiyani chuqur tushunish muhim ahamiyatga ega. Bunday o'zgarishlar shunchaki yuzaki siljishlar bo'lmay, balki siyosiy manzaralarni shakllantiruvchi chuqur ijtimoiy oqimlar va tarixiy sharoitlarni aks ettiradi. Mafkuraviy o'zgarishlarni tahlil qilish olimlar va amaliyotchilarga iqtisodiy qiyinchiliklar yoki jamoatchilik fikri kabi tashqi ta'sirlarga javoban mafkuralarning qanday rivojlanishini tushunish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR

1. Bossuyt, Fabienne. "An economic giant, political dwarf and military worm?: introducing the concept of 'transnational power over' in studies of (the EU's) power". European Consortium of Political Research (ECPR), 2007, <https://core.ac.uk/download/55730539.pdf>
2. Gilens M, Page BI. Testing Theories of American Politics: Elites, Interest Groups, and Average Citizens. *Perspectives on Politics*. 2014;12(3):564-581.
3. Inglehart, Ronald F. and Norris, Pippa, Trump, Brexit, and the Rise of Populism: Economic Have-Nots and Cultural Backlash (July 29, 2016). HKS Working Paper No. RWP16-026, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2818659> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2818659>
4. Xu, Chenggang. 2011. "The Fundamental Institutions of China's Reforms and Development." *Journal of Economic Literature* 49 (4): 1076–1151.
5. Werkmann, C., and Gherghina, S. (2016) Organized for parliament? Explaining the electoral success of radical right parties in post-communist Europe. *Government and Opposition*, (doi:10.1017/gov.2016.38).